

La multiculturalitat lusitana a Andorra: la portuguesitat a dins, l'andorranitat a fora

Jose Luis GONÇALVES CARVALHO

Permeteu-me en primer lloc agrair a la Societat Andorrana de Ciències i molt especialment a l'Àngels Mach l'oportunitat de participar en aquesta 33a Diada Andorrana de la 52a Universitat Catalana d'Estiu.

El 3 de setembre vinent farà trenta anys que vaig aterrar al Principat d'Andorra i contràriament a la gran majoria d'immigrants, que deixen els països de residència a la recerca d'una vida millor, vaig buscar a les valls d'Andorra un espai de serenitat després d'un greu accident de cotxe al meu país. Potser per això aquesta necessitat d'un espai de serenitat va provocar una adaptació i integració no habitual en aquest país de residència, que no d'acollida. La implicació en una coral andorrana, la formació en l'idioma català i la freqüència en el curs de ciències polítiques i socials d'Andorra va afavorir el meu procés d'integració, que no d'assimilació.

Com vaig poder plasmar en el meu llibre *Portuguesos a Andorra – Una visió Global*, editat l'any 2007 per l'entitat financera Andbank, aquest territori infranquejable dels Pirineus em va quedar gravat a la memòria durant la meua infància, ja que sovint era esmentat en les reunions familiars per tiets i cosins immigrants a França pel seu perill. Ells narraven la duresa del territori i, de forma més reservada, altres situacions que jo no arribava a entendre, com per exemple la incertesa de recórrer als passadors. Avui dia puc entendre les dificultats que van haver de patir aquells que, a causa dels fluxos migratoris dels anys 60 i 70, van necessitar transposar aquesta barrera geogràfica i d'altres van haver d'enfrontar-se a passadors sense escrúpols que a les contrades pirinenques se'n van aprofitar per expropiar-los les seves pertinences.

La comunitat portuguesa, constituïda actualment per poc més de 9.000 habitants, ha sofert diferents fluxos migratoris durant els últims quaranta anys i com referia la sociòloga Magda Santos i Matias en la seva ponència de la 20a Diada Andorrana l'any 2007, el procés d'integració de la comunitat portuguesa al Principat d'Andorra es fa de manera gradual i es compon de tres fases: la primera és percebuda per l'immigrant de forma temporal d'adaptació al país, on preval la relació salarial integrat en l'esfera laboral i marginat de forma subjectiva de l'esfera social, cultural i política. En la segona

fase, es produeix una transformació en el procés migratori i l'immigrant passa a subjecte de dret i actor social, processa la seva sedentarització i estabilització, i comença a diversificar les seves relacions amb la societat. A la tercera fase, passats uns trenta o quaranta anys, se'n verifica la plenitud com a subjecte de dret i actor social amb la capacitat de diferenciar els orígens i el país d'integració. Aquest estudi reflecteix la situació actual de la gran majoria de nacionals portuguesos, arribats en els fluxos d'inici de la dècada dels 90 i a inicis del segle XX, que han consolidat la seva situació com a subjectes de dret i actors socials integrats, contràriament a estereotips que freqüentment es publiquen.

El meu procés d'integració en aquest país va ser prematur i contradiu la tendència exposada en l'estudi per la Marga. Això és per la implicació en el pla nacional, com vaig esmentar, i de la dedicació a fomentar la *portuguesitat* al Principat com a dirigent associatiu fa més de 25 anys i com a membre del Consell de les Comunitats Portugueses durant dotze anys i que més endavant veurem.

El Principat d'Andorra gaudeix d'una important i nombrosa xarxa de nacionalitats, més d'un centenar, enfortida per la riquesa cultural que aquests col·lectius de residents proporcionen a aquest microestat. Per això el país ha de saber aprofitar la riquesa cultural de les diferents comunitats de residents que componen el seu teixit social. Pel que fa a la comunitat portuguesa, poc després de l'aprovació de la Constitució andorrana del 1993, amb el dret a l'associacionisme van proliferar una sèrie d'associacions portugueses: religiosa, empresarial, esportives i culturals, en què destaca, entre d'altres, el Grup de Folklore 'Casa de Portugal', fundat l'1 de maig del 1996 ja que durant tots aquest anys ha estat un promotor de la multiculturalitat a Andorra.

Àngels Mach i Buch es referia que, segons el Banc Mundial, el capital cultural és un recull de normes i valors, creences populars i religioses, tradicions, modes i costums, llengua i institucions d'un conjunt de persones. I en aquest esperit del capital cultural d'una societat, el Grup de Folklore 'Casa de Portugal' s'hi sent reflectit i durant tots aquest anys ha sabut promoure i diversificar l'oferta cultural del Principat alhora que ha portat a fora del país el nom d'Andorra i la seva promoció. En aquest context, parlem de la cultura forana *importada*

Nacionalitat	Curs comunal 2009
Andorrana	27.749
Espanyola	19.211
Portuguesa	9.242
Francesa	3.397
Irlandesa	712
Argentina	600
Alemanya	209
Nord-americana	185
Bèlgica	160
Moldava	101
Índia	27
Italià	199
Moldava	204
Lituana	82
Ucraïna	211
Austríaca	67
Danesa	49
Sueca	71
Sueca	57
Àfrica	3.667

Poblatió 2009 - 77.543

per Andorra que no només es queda dintre de les fronteres del territori però que també, mantenint l'autenticitat, té la capacitat de promocionar un país o una regió on se sent integrada.

Parlem, doncs, d'aquesta Andorra multicultural des de la perspectiva dels vessants següents: la *portuguesitat* a l'abast de la societat andorrana i l'andorranitat que els agents culturals andorrans exporten fora de les nostres fronteres.

També és cert que les últimes dècades, l'obertura de la societat andorrana vers les manifestacions culturals proporcionades pels col·lectius de residents i per les institucions nacionals que promouen la cultura forana s'ha vist àmpliament incrementada.

De quina manera es manifesta la *portuguesitat* al Principat? Atenent que la nacionalitat portuguesa és la tercera present al país, quin impacte tindria la multiculturalitat a Andorra sense les iniciatives culturals i gastronòmiques promogudes per la comunitat portuguesa i molt especialment pel Grup de Folklore 'Casa de Portugal'?

Us donaré quatre exemples, entre d'altres, de quina forma la promoció i l'aportació de la cultura portuguesa es manifesten al llarg de l'any al Principat i que segurament algú de vosaltres ha pogut gaudir de primer mà.

Totes aquestes iniciatives culturals i tota l'activitat que realitzem al Principat i a l'exterior de les nostres fronteres mereixen una àmplia cobertura mediàtica en la premsa escrita, la televisió i les xarxes socials, andorrana, portuguesa i d'altres països que s'interessen per la promoció cultural portuguesa.

L'any 2006, amb motiu de la celebració del desè aniversari de l'entitat, vam promoure el cant de les *Janeiras*, una tradició secular a Portugal que a inicis de l'any porta a cada casa el desig d'un bon any. La iniciativa va rebre gran acceptació per part de la comunitat portuguesa i els primers anys, a més a més dels domicilis de portuguesos i andorrans, s'hi van afegir establiments comercials i residències de gent gran. Amb motiu de l'accident del túnel dels Dos Valires, l'any 2009, on van perdre la vida cinc compatriotes portuguesos, el grup va voler agrair la implicació del Principat davant la catàstrofe i va presentar les *Janeiras* a la catedral de Santa Maria d'Urgell en presència del copríncep Joan-Enric Vives i Sicília. Des

de llavors i fins a la data, pràcticament totes les esglésies del Principat s'han afegit a la iniciativa així com diversos centres comercials.

L'any 2011 el departament de Participació Ciutadana del Comú d'Andorra la Vella, amb motiu de la Diada mundial de la diversitat cultural, promovia amb el teixit associatiu registrat a la parròquia la iniciativa de reunir a la plaça Guillemó la diversitat cultural andorrana. Aquest punt de trobada de la cultura va reunir, i reuneix des de fa deu anys, la cultura andorrana i dels diferents països que componen el teixit multicultural del país. La *portuguesitat* va ser representada per diferents agrupacions i des del primer moment amb la desfilada del Grup de Folklore 'Casa de Portugal' presentant activitats del segle passat com el treball, el pubillatge i fins i tot un casament. La gastronomia portuguesa es pot degustar amb el bacallà i el vi verd com a productes molt buscats per la societat andorrana, entre d'altres.

De les iniciatives culturals promogudes pel Grup de Folklore 'Casa de Portugal', el mercat tradicional *O Feirão* és l'exponent màxim de la *portuguesitat* al Principat. Des de l'any 2014 la plaça Guillemó d'Andorra la Vella es transforma en un mercat tradicional d'inicis de segle xx. El Grup recrea cinc zones temàtiques dedicades a la gastronomia, l'artesanania, els animals de la granja i els productes de l'hort dels camps andorrans, que ben podrien ser lusitans conreats per portuguesos residents. Les delicadeses portugueses, dolces i salades, els vins, el pa, l'oli, els embotits, tot en un mateix espai. A més a més el visitant pot gaudir d'espectacles musicals i de dansa folklòrica alhora que assaboreix un bunyol o una *patanisca* de bacallà.

La Fira de les Cultures, integrada en la Fira d'Andorra la Vella, és una altra de les manifestacions culturals que reuneix en un sol espai el teixit multicultural del Principat. La *portuguesitat* s'hi fa representar des del 2010 amb la dansa tradicional i la gastronomia que any rere any atrau desenes de visitants que volen tastar els productes més típics i gaudir dels balls tradicionals.

Hem vist amb aquests quatre exemples de quina forma la *portuguesitat* està arrelada al Principat de la mà del Grup de Folklore 'Casa de Portugal' i d'altres col·lectivitats com l'Associació dels Residents de l'Alto Minho o la recentment creada Associació de Trás-os-Montes i Alto Douro. No podem oblidar també la cultura religiosa, que es manifesta anualment amb la processó de ciris a la basílica santuari de Meritxell, organitzada per la Confraria de la Mare de Déu de Fàtima, que es pot venerar a l'església de Sant Iscle i Santa Vitòria, a la Parròquia de la Massana.

I de quina forma es manifesta l'andorranitat per part d'aquests col·lectius culturals quan porten les seves manifestacions culturals fora del nostre territori?

Després d'aquesta Diada Andorrana a l'UCE

segurament molts de vosaltres quedareu sorpresos de la intensitat i el volum promocional que es fa d'Andorra des de les entitats culturals de residents i molt particularment des del nostre Grup.

El pelegrinatge anual al santuari de Fàtima, organitzat per la Federació del Folklore Portuguès, és una manifestació cultural i religiosa que reuneix més de tres mil folkloristes abillats amb els vestits tradicionals de les diferents regions etnogràfiques de Portugal i les illes. Des del 2009 una representació del Grup es desplaça a la ciutat portuguesa i integra la desfilada d'estandards pel recinte del santuari. El nom d'Andorra es fa sentir per part dels assistents a la cerimònia, prop de deu mil, i més d'un va haver de ser corregit d'afirmacions com "Mira, mira, aquests vénen d'Espanya." Un cop finalitzada la trobada, són molts els grups participants que ens contacten amb la finalitat de visitar el Principat i participar en els nostres esdeveniments culturals.

Realitzada al Principat des del 2009, aquesta trobada de cultures organitzada per la nostra entitat reuneix a Andorra prop de cent folkloristes vinguts de Portugal i Espanya, a més a més d'un esbart andorrà. És precisament a fora del Principat que aquest esdeveniment obté interès i protagonisme, ja que són molts els grups espanyols i portuguesos que volen participar-hi i incloure Andorra en els seus currículums. A més a més, en el programa dels grups forans, la nostra entitat inclou la visita als llocs culturals i els més emblemàtics del Principat. Molts d'aquests turistes culturals tornen a Andorra com a particulars.

Una altra de les manifestacions organitzades per la Federació del Folklore Portuguès és la desfilada nacional del vestit tradicional portuguès, que fa dos anys que té la participació del Principat d'Andorra, per part de la nostra entitat. Cada any, una ciutat portuguesa acull prop de 1.200 folkloristes amb les diferents variants del vestit tradicional portuguès. El Grup de Folklore 'Casa de Portugal' s'hi fa representar amb els vestits tradicionals de la regió del

Minho, però és el nom d'Andorra el que es fa sentir en la presentació dels grups participants. Per això molts dels grups participants senten curiositat per visitar el Principat ja sigui en el pla cultural o fent turisme particular. En més d'una ocasió, hem rebut grups que, de viatge per Europa, fan estada a Andorra, ja sigui coordinant la logística o organitzant alguna activitat cultural, sense oblidar l'obsequi de material promocional d'Andorra Turisme.

Finalitzo la meua presentació amb una iniciativa que vam realitzar els últims mesos i que procurà fusionar la llegenda andorrana dels tamarros i la tradició portuguesa. En moments en què la contingència sanitària provocada per la covid-19 ha condicionat l'activitat cultural de les entitats, el nostre grup ha volgut reinventar-se i ha recreat, juntament amb els éssers llegendaris andorrans, activitats quotidianes amb els vestits tradicionals. La iniciativa ha rebut els més diversos elogis en l'àmbit nacional i principalment internacional, una clara acció de promoció del turisme de natura andorrà.

Us deixo amb el vídeo sobre aquesta iniciativa penjat a les xarxes socials que en poc més de 48 hores va rebre la descàrrega de més de 3.500 visualitzacions a Facebook, Instagram i Youtube, i compartit per més d'un centenar de persones d'arreu. Un clar exemple de la *portuguesitat* a dins i l'*andorranitat* a fora.

José Luis Gonçalves Carvalho,
Director artístic del Grup de Folklore 'Casa de Portugal'
i Exconseller de la Comunitat Portuguesa